

ДОВКІЛЛЯ СТАРАННО ВИВЧАЄМО І ЗАЛЮБКИ ОХОРОНЯЄМО

Методичні підходи до організації уроків
природознавства у 1-му класі

Ірина АНДРУСЕНКО, науковий
співробітник відділу початкової освіти,
Інститут педагогіки НАПН України

Вивчення курсу "Природознавство" передбачає формування у молодших школярів природознавчої компетентності шляхом набуття ними системи уявлень про предмети і явища природи, взаємозв'язки й залежності між ними; вироблення предметних умінь та опанування способів навчально-пізнавальної діяльності на основі засвоєних інтегрованих природознавчих знань; розвитку ціннісних орієнтацій у різних сферах життєдіяльності та природоохоронної практики.

Пропонуємо ознайомитися з особливостями організації роботи у цьому напрямі з учнями 1-го класу.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ УРОКІВ У 1-МУ КЛАСІ

Уроки-екскурсії

У формуванні в молодших школярів уявлень про довкілля важливу роль відіграють уроки-екскурсії, оскільки вони проводяться в природі й дають змогу задіяти різні органи чуття для пізнання природних об'єктів (предметів і явищ). За такої форми організації навчального процесу поглиблюються уявлення учнів про цілісність природи в її взаємозв'язках і взаємозалежностях. Конкретність мислення першокласників сприяє розвитку вміння спостерігати за об'єктами природи в логічній послідовності. Крім того, порівняння, групування, класифікація, характеристика об'єктів природи в ході екскурсії є запорукою усвідомлення дитиною впливу людини на природу (власного та інших людей), сприяє виробленню вміння самостійно розв'язувати природничі задачі.

Одним з важливих завдань уроку-екскурсії до саду (лісу, парку), водойми є засвоєння правил поведінки в природі.

Процес навчання природознавства учнів 1-го класу передбачає формування в них готовності до правильної взаємодії з довкіллям, за умови розвитку:

- інтелектуальної готовності (певного рівня знань про природу; усвідомлення себе не володарем природи, а її частиною);
- дієвої готовності (здатності реалізовувати свої знання в різноманітних ситуаціях; бажання брати участь у природоохоронній діяльності);
- емоційної готовності (чутливості до світу природи; переживання здивування; захоплення; емоційно позитивного ставлення до об'єктів природи).

Провідним у змісті навчального предмета є екологічне спрямування завдань, які передбачають усвідомлення першокласником відповідальності за свої дії у взаємодії з природою. Тому в процесі навчання природознавства в 1-му класі особливе місце відводиться формуванню шанобливого ставлення до природи.

З учнями 1-го класу варто організувати кілька уроків-екскурсій. Так, вивчення теми "Ознайомлення з об'єктами неживої та живої природи" доцільно провести за межами класної кімнати — на подвір'ї, в парку, в лісі, де вчитель має запропонувати дітям поспостерігати за такими об'єктами неживої природи: Сонце, хмари, камінь, дощ, вітер тощо. Цікаві спостереження можна організувати за об'єктами живої природи, як-от дерево, квітка, пташка, людина тощо.

За результатами спостережень діти виконують практичні роботи. Серед завдань варто запропонувати такі: "Розглянь малюнки. Розфарбуй живі організми", "Познач, у яку пору року Сонце дає більше тепла й світла. Поясни свій вибір", "Поясни, яким об'єктам природи потрібне повітря", "Розкажи, яке місце ти обереш для відпочинку".

На уроці-екскурсії "Спостереження за змінами в неживій та живій природі" педагогові слід організувати цілеспрямоване, планомірне сприймання дітьми явищ природи та змін навколишньої дійсності. Задля цього вчитель може запропонувати учням певний алгоритм дій.

Алгоритм дій під час екскурсії

1. Спостерігай за Сонцем — як воно гріє.
2. Визнач, як змінюється тривалість дня і ночі.
3. Опиши стан неба.
4. Визнач, якими бувають дощі.
5. Спостерігай, як змінилися рослини.
6. Послухай, як шелестить опале листя.
7. Придивися, як кружляє в повітрі листя берези, клена, каштана.
8. Зазначай, які рослини ще квітнуть.
9. Спробуй відчутти, який запах має осінь.
10. Поспостерігай за птахами: коли вони збираються в зграйки, настобурчують пір'я, замовкають.
11. Зверни увагу на те, які птахи наближаються до людських осель.
12. Спостерігай за поведінкою інших тварин.

Учні виконують спостереження, відповідають на поставлені запитання, обмінюються враженнями від побаченого, під керівництвом учителя роблять висновки.

Опановуючи тему "Листяні та хвойні рослини", учні спостерігають за природними об'єктами, вчать їх порівнювати, групувати, класифікувати. З цією метою доцільно запропонувати дітям завдання такого виду: "Назви (познач) листяні дерева", "Покажи, назви (розфарбуй) хвойні рослини", "Розглянь гілочку сосни і ялини. Порівняй їх. Розкажи, що у них спільного, а чим вони відрізняються".

Дослідницька діяльність

Розкрити на доступному для першокласників рівні властивості природних об'єктів, взаємозв'язки між ними, глибше пізнати природні явища, закономірності допоможе дослідницька діяльність. Її варто організувати під час вивчення тем "Повітря та його

властивості", "Значення повітря для живої природи", "Вода та її властивості", "Значення води у природі".

У ході досліджень школярі вчать визначати ознаки та властивості об'єктів природи, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, добирати необхідні матеріали, долучатися до активної пізнавальної діяльності.

Розкрити тему "Повітря та його властивості" допоможе низка дослідів.

1. Поміркуй, чи можна відчутти повітря. Виконай дослід. Візьми в руку зошит і помахай біля обличчя. Що ти відчуваєш?
2. Зроби паперовий вітрячок і випробуй його удії. Сформулюй висновок.
3. Перед уроком у склянку налейте холодної чистої води. Висловіть припущення щодо того, чому через деякий час на стінках склянки з'явилися маленькі бульбашки.

Ігрова діяльність

Ігрова діяльність є провідною для дітей 6-7 років.

В ігровому процесі здійснюється психокорекція поведінки в моделях, що допомагає сформувати навички адекватної поведінки в аналогічних навчальних і життєвих ситуаціях. У грі відбувається тренування емоційної сфери, створюються сприятливі умови для формування навичок культурного спілкування з іншими людьми.

Застосування дидактичних ігор сприяє розвитку природоохоронних умінь, знаково-символьної функції свідомості, мислення, пам'яті, уваги, здатності до аналізу й синтезу, кращому сприйманню просторових відношень, удосконаленню творчих можливостей дитини. В ході ігрової діяльності у неї формується вміння переносити властивості одних речей на інші, висловлювати та обґрунтовувати власні судження, розвивається спостережливість, навичка самоперевірки.

Оскільки об'єкти природи можна сприймати безпосередньо, то створюються умови, за яких дитина виступає суб'єктом діяльності, що дає їй змогу використовувати набуті знання про природу, способи діяльності у знайомих, змінених, нових педагогічних ситуаціях.

Орієнтовні ігрові завдання*

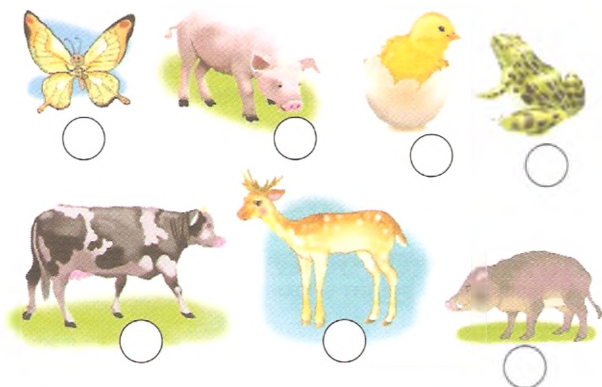
Тема "Дикі та свійські тварини"

- Розкажи, хто де живе.

* Тут і далі представлено завдання з посібника "Робочий зошит з природознавства. 1-й клас (Андрусенко І. В.)"

- Яких тварин доглядають люди у твоїй місцевості?

Тема "Тварини — домашні улюбленці"

- Допоможи своїм домашнім улюбленцям дістатися до корму. Використай олівці різних кольорів.

СПЕЦИФІКА ОПАНУВАННЯ РОЗДІЛІВ

Розділ "Навколишній світ"

Під час опрацювання розділу діти вчаться розрізняти об'єкти живої й неживої природи за їхніми істотними ознаками, за певними ознаками виокремлювати рукотворні об'єкти з-поміж об'єктів природи, проводити досліді і спостереження, дотримуватися правил поведінки в природі.

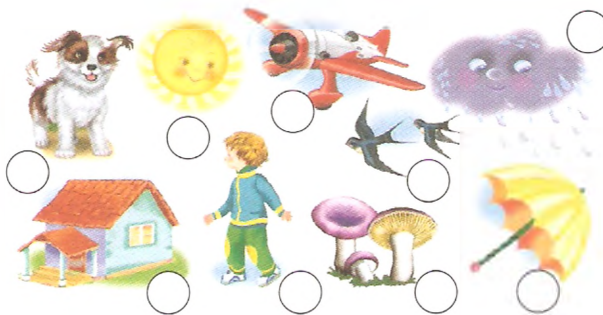
Для розкриття тем розділу варто *покладатися на життєвий досвід дітей*, зосередити їхню увагу на предметах і об'єктах природи, з якими вони добре знайомі. На їх основі педагог має організувати спостереження за явищами природи, об'єктами живої та неживої природи, а саме: за станом неба, змінами у житті рослин та тварин. На основі спостережень діти з допомогою педагога мають сформулювати висновки.

Орієнтовні завдання

- Розфарбуй предмети, які є у тебе вдома.

- Познач об'єкти, що належать до природи.

- Познач рядок, у якому зображено об'єкти неживої природи.

- Розфарбуй об'єкти живої природи».

Розділ "Нежива природа"

Формування елементарних уявлень про Сонце, воду, повітря, ґрунт, гірські породи є основою встановлення причинно-наслідкових зв'язків у природі. Опанування знань (фактів, уявлень і понять) про зазначені об'єкти та їхнє значення в житті людини слід поєднувати з формуванням екологічних умінь учнів та виробленням у них мотивації до екологічно доцільного способу життя. Цьому сприятиме проведення дослідницького практикуму **"Як економно використовувати воду в повсякденному житті?"**. Домінантним аргументом під час його проведення має стати розкриття значення води в природі й у житті людини. Важливо продемонструвати конкретні приклади діяльності людей, що призводять до забруднення води та нерационального її використання.

Орієнтовні завдання

- Поясни, як діяльність людей впливає на стан води в природі. Які дії людини є згубними для водойм? Як слід поводитися, аби не завдавати шкоди довкіллю?

- На якій ілюстрації зображено ощадливе ставлення людини до води? Чи заощаджуєш ти воду, коли миєш руки?

- Сформулюй правила ощадливого використання води під час чищення зубів та миття посуду.

При засвоєнні знань про Сонце, воду, повітря і його властивості та гірські породи важливо, аби учні зрозуміли роль цих об'єктів у природі й житті людини. Для опанування ознак і властивостей об'єктів неживої природи доцільно використовувати методи спостереження та дослідження, щоб школярі здійснювали безпосередню взаємодію з явищами природи і на власному досвіді ознайомилися з властивостями природних об'єктів. Тому педагогові передусім варто дбати про набуття учнями чуттєвого досвіду.

Наприклад

Коли падають перші сніжинки, іде теплий весняний дощ, яскраво світить сонце, слід запропонувати учням підставити долоньки, личка і визначити, які на дотик сніжинки, краплинки весняного дощу, сонячні промені.

Розділ “Жива природа”

Теоретичні відомості про об'єкти живої природи педагог має подавати на доступному для першокласників рівні шляхом конкретизації в темах “Рослини, їх будова”, “Дерева, кущі, трав'яністі рослини”, “Листяні та хвойні рослини”, “Дикорослі й культурні рослини”, “Кімнатні рослини”, “Тварини”, “Дикі й свійські тварини”, “Комахи”, “Риби”, “Птахи”, “Звірі”, “Тварини — домашні улюбленці”. Провідними завданнями вивчення розділу є формування в учнів уявлень про об'єкти живої природи та їх розмаїття, вміння розрізняти родові й видові поняття, визначати істотні ознаки, встановлювати зв'язки між неживою і живою природою.

Спостерігаючи за рослинами і тваринами, першокласник здатний легко визначити одну-дві відмінності,

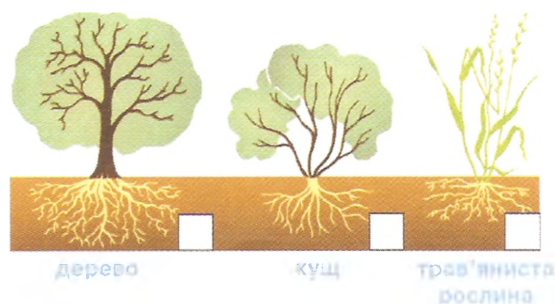
наприклад, між кімнатними рослинами — кактусом і фіалкою. Розглядаючи ці рослини, учень бачить, що кактус має колючки, а фіалка — м'яке листя. Розглядаючи kota і курку, дитина називає особливості покриву тіла цих свійських тварин.

Слід зазначити, що в розділі “Жива природа” подано багато назв рослин і тварин (родові й видові поняття), виокремлено їхні істотні ознаки, розкрито зв'язки між неживою і живою природою. Опанування учнями цих знань сприяє формуванню уявлень про приналежність рослин і тварин до живої природи, вміння групувати, класифікувати та визначати об'єкти живої природи за істотними ознаками, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Так, під час екскурсії до парку чи лісу доцільно повернути увагу дітей до різноманітності рослин і запропонувати поділити їх на групи за певною ознакою.

Наприклад

- Полічи та познач цифрами, скільки стебел росте від кореня в кожній рослині. Поясни, чим відрізняються рослини.

- Познач листяні дерева. Розфарбуй хвойні рослини.

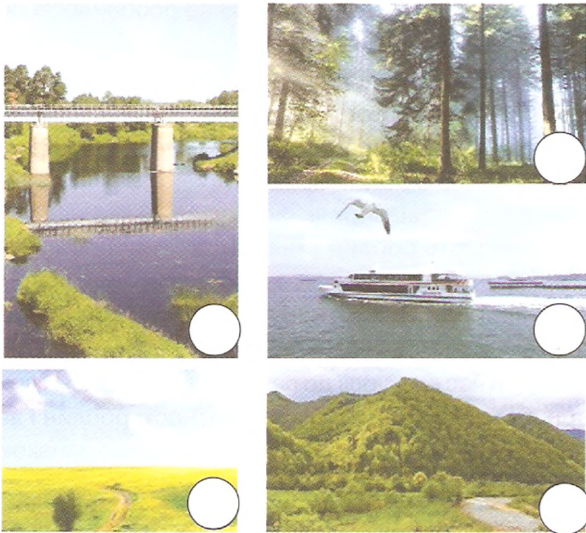
Розділ “Рідний край”

Мета розділу — сформувати в учнів уявлення про форми земної поверхні, водойми, рослинний і тваринний світ рідного краю. У процесі вивчення тем розділу першокласники вчать розпізнавати загальні поняття та визначати закономірності.

Завдання слід добирати такі, щоб для їх виконання дитина могла застосувати власні спостереження.

Наприклад

- Познач місцевість, подібну до твого рідного краю. Опиши її.

- Познач рослини, які вирощують у твоєму краї. Назви їх. Для приготування яких страв їх використовують?

Під час вивчення розділу доцільно запропонувати першокласникам взяти участь у міні-проектах “Чим славиться моє рідне місто (село)” та “Моє улюблене місце відпочинку в природі”. Для організації такої діяльності пропонуємо скористатися алгоритмом.

Орієнтовний алгоритм організації міні-проекту “Моє улюблене місце відпочинку в природі”

1. Складіть загальний план дій учасників проекту.
2. Дайте учням можливість обрати діяльність за інтересами.
3. Сплануйте роботу дітей за обраними напрямками.
4. Визначте матеріали, потрібні для роботи.
5. За кілька днів з’ясуйте, як виконують завдання учасники проекту.
6. Визначте, які місця вашого краю ви відвідаєте найближчим часом, а які — згодом.

Розділ “Моя країна — Україна”

Вивчення розділу передбачає формування в учнів уявлень про карту України, умовні позначення на ній, уміння читати карту.

Завдання розділу — розширити знання дітей про Україну як європейську державу; ознайомити їх з водоймами та горами України, їхнім значенням для природи і людини.

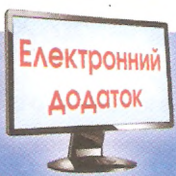
Доброю базою для розв’язання окреслених завдань стануть знання, які діти здобули про свою Батьківщину в дошкільний період та під час роботи на уроках з інших навчальних дисциплін. На їх основі можна запропонувати завдання за картою України.

Наприклад

- Розгляньте карту. Розфарбуйте квадратики кольором, яким на карті позначають:
  - рівнини; гори;
  - річки, моря, озера.
- Прочитайте назви найбільших річок України та відшукайте їх на фізичній карті.

Довірка

БЕЗОПЛАТНО ЗАВАНТАЖУЙТЕ З САЙТУ [JMIL.COM.UA](http://jmil.com.ua)

ЕЛЕКТРОННА НАОЧНІСТЬ до уроків ПРИРОДОЗНАВСТВА

Зробити навчання цікавішим допоможуть **інтерактивні презентації** серії **“Зелені простори України”**:

- Ліси України
- Деревя України
- Звірі наших лісів
- Листя та плоди. Завдання на закріплення знань
- Лісові птахи

ЗАВАНТАЖУЙТЕ БЕЗОПЛАТНО ці матеріали за посиланням: <http://jmil.com.ua/2015-3/clubcurious>.

Якщо ви бажаєте регулярно отримувати нову інтерактивну наочність на вашу електронну пошту, підпишіться на розсилку сайту журналу “Джміль”. Пишіть на e-mail: jmil@dvsvit.com.ua

